

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Съединение и разединение Unification and disunity
Том / година Volume / year	V / 2026
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Доц. д. и. н. Николай Кочанков Assoc. Prof. PhDr. Nikolay Kochankov, DrSc.
Институция Affiliation	Национален исторически музей National History Museum
Заглавие Title	„ЗАЛЦБУРГ ЩЕ СТАНЕ ВТОРИ МЮНХЕН“: ТЕРИТОРИАЛНОТО ПРЕУСТРОЙСТВО В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА И ВЪЗВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА “SALZBURG WILL BECOME THE SECOND MUNICH”: TERRITORIAL RESTRUCTURING IN SOUTHEASTERN EUROPE AND THE RETURN OF SOUTHERN DOBRUDZHA
Страници Pages	536-552
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-5-536/

„ЗАЛЦБУРГ ЩЕ СТАНЕ ВТОРИ МЮНХЕН“: ТЕРИТОРИАЛНОТО ПРЕУСТРОЙСТВО В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА И ВЪЗВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА

Доц. д. и. н. Николай Кочанков

Национален исторически музей

Резюме: С отпадането на Франция като фактор на европейския континент външнополитическата програма на Третия райх получава нов импулс. През юли 1940 г. правителството на Райха отправя покана до ръководителите на Румъния, България и Словакия да обсъдят спорните въпроси в Югоизточна Европа, разглеждана като едно цяло, с цел да се установи в тази област стабилност и ново сътрудничество на балкано-дунавските държави със силите на Оста. Със срещите в Залцбург започва преустройството на Европейския югоизток според германската концепция за изглаждане на междудържавните конфликти. А това от своя страна предполага особено внимание към процесите, протичащи в региона, където идеите за „новия ред“ предстои да се внедрят в практиката.

Ключови думи: Германия; Югоизточна Европа; Залцбургски срещи; междудържавни отношения; дипломация; териториално преустройство.

Поражението на Франция през юни 1940 г. ускорява редица процеси в международен план. Германия и Япония започват интензивни преговори за сключване на пакт. Сталин също използва създадената ситуация и предприема действия срещу прибалтийските републики, Бесарабия и Северна Буковина с цел да установи контрол върху тези територии.

Променя се ситуацията и в Югоизточна Европа. На 19 юни 1940 г. на първа страница вестник „Зора“ съобщава, че конфе-

ренцията в Мюнхен между Хитлер и Мусолини е приключила. Водачите на двете тоталитарни държави заявяват, че смятат да прекроят основно картата на Европа. Исканията на Германия са за Елзас и Лотарингия. Италия претендира за Ница, Корсика и Тунис¹.

Разгромът на Франция предизвиква сред политическите кръгове в София определени надежди. В изказване пред столични журналисти министър-председателят Б. Филев заявява, че при изграждането на новия мир ще бъдат поправени допуснатите неправди. Становището на България по отношение на избухналият в Европа военен конфликт било известно: „Не смятам, че разигралите се в последно време събития са в състояние да изменят провежданата досега от българското правителство политика. Все пак, от това, което става сега, не може да не изпитваме задоволство в този смисъл, че се заговорва вече за мир и че, вследствие на това, може да очакваме в скоро време да бъде възстановен мирът в Европа. Поради това, че и от двете воюващи страни се заявяваше ясно и открито, че работят за създаването на нов ред в Европа и за изправянето на неправдите, които съществуват, България твърдо вярва, че мирът ще бъде изграден по такъв начин, че да може да се създаде по-трайно и по-задоволително положение на нещата в Европа и че извършените неправди ще бъдат поправени“².

Това обаче е видимата страна на нещата. Дни по-рано на 14 юни 1940 г. министърът на войната е информирал Министерския съвет, че Турция е обявила обща мобилизация. В отговор на тези действия е взето решение „да мобилизираме и ние нужното число войски, за да парираме всеки ненадеен удар, докато се извърши и у нас обща мобилизация“. Все пак военният и външният министър не вярват Турция да нападне. Нещо повече, дипломатическите представители на Германия, Русия и Италия в единен хор уверяват, че едно нападение от страна на Турция ще бъде равносилно на самоубийство³.

Междувременно на 26 юни Москва дава ултиматум на Букурещ, с който иска в срок до 22 часа на 27 с.м. да получи Бесарабия и Северна Буковина. След два коронни съвета ултиматумът е приет и окупацията започва. Съветска Русия мотивира акцията с твърдението, че „никога не е признавала анексията на Бесарабия

¹ В Мюнхен е била прекроена картата на Европа – В: Зора. 19.06.1940. XXII, бр. 6303.

² България вярва, че при изграждането на новия мир ще бъдат поправени допуснатите неправди – В: Зора. 20.06.1940. XXII, бр. 6304.

³ Митаков, Васил. Дневник на правосъдния министър в правителствата на Георги Кьосянов и Богдан Филев. София: Книгоиздателска къща „Труд“, 2001, с. 286, 287.

от Румъния и че иска, предвид създаденото международно положение, да ликвидира с тоя въпрос“⁴.

Ясен ориентир на българските искания за корекция на границите дава „Зора“. В брой от 27 юни 1940 г. с едър шрифт е изведено заглавието **„Българските искания“**, а под него – **„Добруджанският въпрос. Излазът на Бяло море. Поведението на Югославия“**. Позовавайки се на кореспондента на „La Stampa“ в Будапеща, вестникът пише, че страните от Югоизточна Европа се представят последователно на сцената. Сега идвал редът и на България, „която с изявлението на проф. Б. Филов остави да се подразбере, че смята дошъл моментът след дълго очакване да се поиска справедливост“⁵.

Съветският ултиматум до Румъния провокира българското правителство да не отлага решаването на Добруджанския въпрос. На 27 юни главният секретар на външното министерство Д. Шишманов привиква последователно пълномощните министри на Германия, Италия и Унгария. От фон Рихтхофен се търси информация дали съветската акция е съгласувана с германското правителство; специален интерес за България представлява и как в Германия се гледа на влиянието на днешните събития върху бъдещото разрешаване на Добруджанския въпрос. Неговото разрешаване би се затруднило, ако се свърже с решаването на другите териториални претенции към Румъния – на Унгария и на Съветския съюз. За България е най-удачно въпросът да се реши по пътя на мирни съвместни преговори с Румъния. Според фон Рихтхофен Бесарабия е била обещана на Съветите, но анексията трябвало да бъде свързана с един по-благоприятен момент⁶.

Приблизително същите въпроси са поставени и на италианския пълномощен министър. На него е изтъкнато тежкото положение, в което би се озовала България, ако тази руска акция намали изгледите за справедливо разрешение на Добруджанския въпрос. Именно поради това е от толкова голямо значение мнението на Рим и Берлин при определяне на българското поведение⁷.

Унгарският дипломат също е помолен да сондира мнението на своето правителство. В Будапеща са загрижени, че Съветска Русия урежда своите териториални въпроси самостоятелно. В тази връзка Юнгерт-Арноти заявява на министър Попов, че в

⁴ Митаков, Васил. Дневник..., с. 293.

⁵ Българските искания. Добруджанският въпрос. Излазът на Бяло море. Поведението на Югославия – В: Зора. 27.06.1940. XXII, бр. 6310.

⁶ ЦДА, ф. 176 К, оп. 8, а.е. 554, л. 6.

⁷ ЦДА, ф. 176 К, оп. 8, а.е. 554, л. 6.

Унгария очакват да получат от Берлин и Рим уверение, че аспирациите спрямо Трансилвания ще бъдат удовлетворени. В такъв случай унгарското правителство нямало да предприеме никакви действия срещу Румъния⁸.

В ход унгарското правителство променя плана си за действие. Решено е да се обявят унгарските претенции официално и същевременно да се изпратят войски на румънската граница. От България е поискано да се предприеме една съгласувана акция. Българската позиция е друга: „Докато Унгария е опряна на Германия, България е заобиколена от съседи, чието становище в настоящия момент още не е известно и които разполагат с готови войски и са свързани с договор, който ги задължава да помогнат на Румъния в случай на въоръжено нападение от България“⁹.

Развитието на нещата налага България да определи поведението си „както спрямо извършената от страна на Русия акция, така и спрямо Румъния“. На заседание на Министерския съвет, проведено на 28 юни вечерта, въпросът е поставен на разискване. Решено е България да продължи своята политика на неутралитет¹⁰.

За разлика от Будапеща София няма намерение да използва военна сила за възвръщането на Южна Добруджа. Българският подход е по-друг. Пред германски отговорни фактори постоянно се настоява да се намери скорошно решение. В противен случай въпросът можел да се реши с подкрепата на Съветския съюз. Такава е позицията на цар Борис III, защитена в разговор с фон Рихтхофен на 29 юни. Подобно е становището и на пълномощния министър П. Драганов. На 3 юли той настоява за „уреждане на Добруджанския въпрос преди сключване на мира“¹¹.

На 10 юли 1940 г. унгарските ръководители заминават за Германия. Същия ден в „Зора“ Георги Петров твърди, че „печатът на всички големи народи, при оценка на политическото положение, се занимава и с българските искания и се отнася съчувствено към тях. Най-важното: при срещата с германските ръководители в Берлин, един от важните въпроси, който е бил разискван, бил и този за българските искания“¹².

На първа страница „Зора“ съобщава, че българският пълномощен министър Иван Стаменов е връчил акредитивните си писма

⁸ ЦДА, ф. 176 К, оп. 8, а.е. 554, л. 7.

⁹ ЦДА, ф. 176 К, оп. 8, а.е. 554, л. 9.

¹⁰ Митаков, Васил. Дневник..., с. 293-295.

¹¹ Сирков, Димитър. Външната политика на България 1938-1941. София: Издателство „Наука и изкуство“, 1979, с. 232-234.

¹² Нашата теза е призната – В: Зора. 10.07.1940. XXII, бр. 6321.

на председателя на Президиума на Върховния съвет на СССР Михаил Калинин¹³. Изведено е и заглавието **„Исканията на България за Добруджа и Егейския бряг почиват на народностния принцип. България с право очаква подкрепа от Райха и СССР“**. Българските искания на юг засягат егейския бряг с главно пристанище Дедеагач. Това искане се обосновава със стопански причини. България очаква при осъществяването на своите искания подкрепата на германския райх и СССР. Макар горните български искания да не са още конкретизирани, те не съставляват вече никаква тайна за съседните ѝ страни¹⁴.

Позовавайки се на анкарския кореспондент на „Journal de Genève“ „Зора“ отбелязва, че „Турция няма да допусне нито искания на Москва спрямо някоя от съседните на Анкара държави, нито косвена московска помощ за българските искания, чието осъществяване би означавало заплаха за турските интереси“. Разпространяват се слухове за установяване на съветска морска база във Варна и планове за обкръжаване на Проливите¹⁵.

На 20 юли 1940 г. „Зора“ съобщава за речта на Хитлер пред Райхстага и твърди, „че е постигнато ново уреждане на германско-руските отношения и ясно разграничение на взаимните сфери на интереси на Германия и на Русия“¹⁶.

Изводите на „Зора“ са прибързани, а реалността е различна. Във връзка с речта на фюрера пълномощният министър П. Драганов иска разяснение от държавния подсекретар Вьорман дали България спада към сферата на германските или на съветските интереси. Вьорман категорично отказва да интерпретира речта на фюрера. Лично той все пак намира, че е „извън всяко съмнение съществуването на области, като България, при които изобщо никога не е ставало дума за разграничаване между Германия и Съветския съюз“¹⁷.

Преуреждането на границите обаче е в ход. Парламентите на Латвия, Литва и Естония „единодушно решават“ да се присъединят към Съветска Русия, която по този начин се възвръща на брега на Балтийско море¹⁸.

¹³ Новият български пълномощен министър в Москва вчера връчил акредитивните си писма – В: Зора. 17.07.1940. XXII, бр. 6326.

¹⁴ Исканията на България за Добруджа и Егейския бряг почиват на народностния принцип. България с право очаква подкрепа от Райха и СССР – В: Зора. 17.07.1940. XXII, бр. 6326.

¹⁵ Поведението на Турция спрямо българските искания – В: Зора. 17.07.1940. XXII, бр. 6326.

¹⁶ Историческата реч на Хитлер от 19 юли – В: Зора. 20.07.1940. XXII, бр. 6329.

¹⁷ NARA (National Archives and Records Administration), T 120/329, 242639. Berlin, 23.VII.1940.

¹⁸ От днес към СССР се присъединяват още три републики – В: Дневник. 22.07.1940. XXXIX, бр. 12172.

На 23 юли 1940 г. правителството на Райха отправя покана до министър-председателя Б. Филов и външния министър Ив. Попов да посетят страната. По същото време в Германия ще пребивават министър-председателят и министърът на външните работи на Румъния и президентът и министър-председателят на Словакия. Поканата е приета, а на Драганов е наредено „да загатне, че пътуването на българските министри би трябвало да има за последица осезателен резултат, защото ако съществува риск да стане противното, по-добре би било това пътуване да не се осъществи. Връщането на българските министри без някакъв резултат по Добруджанския въпрос би могло да има за последица голямо възбуждение на общественото мнение и засилване на влиянието на една трета велика сила“¹⁹.

Същия ден „Дневник“ излиза с многозначителното заглавие **„Залцбург ще стане втори Мюнхен“**. В материала се твърди, че след посещението на 10 юли на унгарските държавници Телеки и Чаки в Мюнхен, където пред Хитлер, фон Рибентроп и граф Чано се обсъжда Трансилванският въпрос, сега, на румънските държавници – вероятно в Залцбург, ще бъде предложен план за мирно ликвидиране на положението, създадено от парижките мирни договори в Югоизточна Европа²⁰.

„Утро“ уточнява, че в Залцбург ще бъдат разгледани спорните въпроси на Югоизточна Европа. За целта там пристигат по покана на правителството на Райха румънските и българските държавници, както и словашките ръководители. Освен това Берлин щял „да се съветва с Москва за Подкарпатска Украйна“²¹.

В същия брой вестникът съобщава, че политическите кръгове в Белград проявяват голямо внимание към предстоящото пътуване на българските и румънските държавници в Германия. Смята се, че Германия ще предприеме акция за миролюбиво разрешение на спорните териториални въпроси между България и Румъния и ще направи усилие за установяване на новите граници между Унгария и Румъния. В Белград починът на Германия се посрещал радушно, „понеже е в съгласие с политиката на Югославия за запазване на мира в Югоизточна Европа“²².

¹⁹ Дипломатически документи по участието на България във Втората световна война. Дневници на Министерството на външните работи в правителствата на Георги Кюсеианов, проф. Богдан Филов, Добри Божилов, Иван Багрянов, Константин Муравиев (1939-1944 г.). Съставители: Цочо Билярски, Иванка Гизенко. София: ИК „Синева“, 2006, с. 108, 109.

²⁰ Залцбург ще стане втори Мюнхен. Кога ще стане срещата – В: „Дневник“. 23.07.1940. XXXIX, бр. 12173.

²¹ Министър-председателят проф. Б.Филов и м-р Иван Попов поканени в Германия. Разговорите ще се състоят след тях с румънските министри. Българо-румънските въпроси се слагат на разглеждане в Залцбург – В: „Утро“. 24.07.1940. XXX, бр. 9294.

²² Германия предприема акция за мирно разрешение на спорните въпроси между Румъния и

Неочакваната дипломатическа офанзива за разрешаване на спорните въпроси в Югоизточна Европа, предприета от Оста, продължава да се коментира в „Дневник“. На среща в Берлин фон Рибентроп и граф Чано решили да поканят държавниците на дунавските и балканските страни на зелената маса и да решат съдбата на една нова Югоизточна Европа. Предполага се, че спорните въпроси между Румъния и съседите ѝ Унгария и България ще бъдат окончателно конкретизирани и разрешени по един безболезнен начин.

В Залцбург предстои да бъдат разгледани два важни въпроса: 1. Съдбата на малцинствата на Балканите и в Дунавската област, както и възможностите за подобряване на тяхното съществуване чрез присъединяването на малцинствени области към майката родина; 2. Стопанско стабилизиране в Югоизточна Европа и уреждане на един стопански блок при пълна взаимна подкрепа²³.

В съзвучие с очакванията от предстоящите срещи в Залцбург „Зора“ информира за посещението на бившия главнокомандващ по време на Световната война ген. Жеков в Ньой, където е посрещнат от военния комендант на Париж. Като знак на внимание било издигнато българското знаме. В залата, където е подписан Ньойският договор, ген. Жеков се разписал в златната книга²⁴.

В дописка от Будапеща сръбският „Политика“ коментира, че „с повикването на румънските, българските и словашките държавници, тази дипломатическа дейност придобива най-широки размери и тъй решителен израз – особено след неотдавнашната среща в Мюнхен (с унгарците – б.а.) – че дава право да се очакват не само сериозни, но и решителни резултати. Като решително начало на тази дейност трябва без съмнение да се вземе мюнхенската среща между Хитлер, фон Рибентроп и граф Чано, от една страна, и граф Телеки и граф Чаки, от друга“²⁵.

Новината за предстоящото пътуване на румънските, българските и словашките държавници в Германия се посреща с голямо внимание от общественото мнение в Югоизточна Европа. По този повод на 26 юли „Neues Wiener Tagblatt“ пише за пълното единодушие при признаването функциите на оста Рим-Берлин в Европа. Вече не се оспорвало, че Германия и Италия са фактори-

България – В: „Утро“. 24.07.1940. XXX, бр. 9294.

²³ Заминаването на българската делегация. Какво ще стане в Залцбург – В: „Дневник“. 24.07.1940. XXXIX, бр. 12174.

²⁴ Над Ньойи е било издигнато българско знаме. Посрещането на бившия български главнокомандващ в Ньойи – В: „Зора“. 24.07.1940. XXII, бр. 6332.

²⁵ Будапеща очаква бързо разрешение на спорните въпроси – В: Преглед на чуждия печат. 26.07.1940. IV, № 166, с. 10.

те, които ще трябва да дадат на европейския континент нов ред и нов мир²⁶.

Във връзка с пристигането на българските, румънските и словашките държавници в германските политически кръгове се твърди, че освен политически ще бъдат разгледани и редица стопански въпроси. Разграничаването на сферите на интереси между Русия, Германия и Италия изменило условията в Югоизточна Европа. Западните подстрекатели към война вече са отстранени. Великите сили, „в чиято сфера на влияние лежат Балканите, нямат вече никакви противоположни мнения относно Балканите“²⁷.

В коментара си „Срещата в Залцбург“ белградският „Време“ отбелязва, че вместо една ограничена дипломатическа среща, изглежда, че „разговорите в Залцбург ще вземат много по-широки размери, като обхванат цял низ политически и стопански въпроси в областта от югоизточните граници на германския райх до Черно и Егейско море“. Подготвяла се една акция, която няма да се ограничи с разрешаването на споровете между Румъния и България, Унгария и Румъния, Унгария и Словакия и т.н. Тя щяла да обхване всички проблеми на Европейския югоизток, „схванат като една цялост, с цел да се въведе в тази област една нова стабилизация и едно ново сътрудничество на балканско-дунавските държави със силите на Оста. Това сътрудничество се схваща в Берлин предимно като стопанско, а също така и като политическо, защото без заздравени политически отношения и стопанските връзки не могат да се развиват нормално“. Касаело се за уреждане на отношенията в една област, която след разграничаването на сферите на интереси със Съветския съюз е отредена на Берлин²⁸. Очевидно така смятат в Белград.

Впрочем по повод срещите в Залцбург югославският пълномощен министър в Берлин Иво Андрич своевременно е информирал Белград за германските искания към представителите на Румъния, България и Словакия: 1. Германия иска да има като хинтерланд един широк стопански пояс в Югоизточна Европа; 2. Страните от Югоизтока трябва да се свържат, като се премахнат несъгласията между тях и по този начин се премахне възможността за руско влияние; 3. В Словакия трябва да бъдат решени въпросите на вътрешната политика²⁹.

²⁶ Доверието на югоизточните държави – В: Преглед на чуждия печат. 29. 07. 1940. IV, № 168, с. 3.

²⁷ Германия е решила да уреди Югоизтока – В: „Зора“. 25.07.1940. XXII, бр. 6333.

²⁸ Срещата в Залцбург – В: Преглед на чуждия печат. 25.07.1940. IV, № 165, с. 13, 14.

²⁹ Andrić, Ivo. Diplomatski spisi. Priredio, predgovori komentare na pisao Miladin Milošević. Beograd: „Prosveta“, 1992, p. 28.

На 26 юли 1940 г. румънските представители са приети от фон Рибентроп в Залцбург с констатацията, че Англия е обезсилена във военно отношение, което обезсмисля британските обещания за гаранции. И още, документите, заловени от германските войски във Франция, разкрили „серия от неприятни информации за поведението на Румъния, прокарвала дълго време една политика, която дори и да не може да се окачестви като антигерманска, е била очевидно пробританска“³⁰.

След тази декларация фон Рибентроп поставя въпроса за ревизионистичните искания на Унгария и България, а Джигурту и Манойлеску са предупредени, че ако не се стигне до бързо решение на проблемите с Унгария и България, последиците за Румъния ще са катастрофални. По-късно през деня румънците са заведени в планинската резиденция „Бергхоф“, където са приети от Хитлер. Премиерът Джигурту подчертал, че Румъния ще допринесе за спокойствието в Югоизточна Европа, като задоволи исканията на Унгария и България, но същевременно призовал тези искания да не са прекалени. В края на този мъчителен разговор Джигурту моли Хитлер за съвет как румънското правителство „да убеди румънския народ в нуждата да направи жертви в полза Унгария и България“³¹.

Хитлер не се ангажира да дава съвети – Германия имала интерес от утвърждаването на мира и спокойствието в Югоизточна Европа чрез постигане на справедливо споразумение между Румъния, Унгария и България. За да не остави място за съмнение, той изтъква, че при определени условия Германия можела да сметне стопанските си интереси за толкова жизнени, че да тръгне да се бие за тях, което очевидно е в разрез с оповестената на няколко пъти заинтересуваност от мир на Балканите³².

В навечерието на заминаването на министър-председателя и министъра на външните работи за Залцбург Министерският съвет се събира за размяна на „последни мисли“. Министърът на правосъдието Митакوف споделя, че „предприетата от Германия акция по всяка вероятност е насочена срещу Русия“. Германия искала да изпревари един опит на Русия да се спусне на юг през Балканите към Проливите. На тази забележка министър Попов отбелязал, че на Балканите сферите на влияние между Германия и Русия не са определени³³.

³⁰ Documents on German Foreign Policy (DGFP) 1918 – 1945. Series D (1937 – 1945). Volume X. London: Her Majesty's Stationery Office, 1957, Doc. No. 233, pp. 301-302.

³¹ DGFP, Doc. No. 234, pp. 307-308.

³² DGFP, Doc. No 234, pp. 309-314.

³³ Митаков, Васил. Дневник..., с. 308, 309.

Като потвърждение на позицията на министър Митаков „Зора“ извежда заглавието **„Югоизточна Европа влиза в сферата на Берлин“**. По повод на срещите в Залцбург берлинският кореспондент на вестника пише, че се касае за уреждане на отношенията в една област, която след разграничаването на сферите на интереси със Съветския съюз влиза в орбитата на Берлин. Германия предпочита държавите в Югоизточна Европа, които имат спорни въпроси помежду си, да се споразумеят сами. Ако това не се постигне, Берлин щял да влезе в ролята на арбитър³⁴.

На първа страница с едър шрифт „Днес“ извежда становището на официален Лондон по българските искания за Южна Добруджа. Обединеното кралство гледало със симпатии на българското желание да се намери решение на въпроса и подкрепя териториалните ревандации на Балканите с мирни средства, дори те да са по инициатива на „други велики държави“³⁵.

Българската правителствена делегация пристига в Залцбург в събота на 27 юли. Филов и Попов са приети от фюрера и райхсканцлер на Германия Хитлер на продължителен разговор. Териториално и политически Германия не се интересувала от Балканите, но не е безразлична към вътрешния ред в региона, за да се гарантира стопанският обмен. Хитлер признал за основателно искането за Южна Добруджа и обещал подкрепа за неговото постигане. Освен това уверил, че България не попада „в руската зона на интереси“³⁶.

Хитлер имал лош опит от арбитража с Чехословакия. Унгарците останали недоволни и говорили зле по негов адрес. Филов изтъкнал, че с румънците „пазарлъци не можем да правим и искаме само това, което ни е отнето чрез изнудване през 1913 г. без бой“. Аргументите на българите са възприети³⁷.

На 28 юли българският печат съобщава, че словашките министри са заминали за Залцбург. Президентът Тисо, придружен от

³⁴ Югоизточна Европа влиза в сферата на Берлин – В: Зора. 26.07.1940. XXII, бр. 6334.

³⁵ Английско отношение към българските искания. Постигнати по мирен начин териториални промени на Балканите ще бъдат винаги поддържани от Лондон – В: Днес. 27.07.1940. I, бр. 88.

³⁶ DGFP, Doc. No. 244, p. 244.

³⁷ **Филов, Богдан**. Дневник. София: Издателство „Отечествен фронт“, 1990, с. 207-209. На 31 юли пълномощният министър Драганов се завръща (в Берлин) от Залцбург, където присъства на срещата на Филов и Попов с фюрера. Пред аташето по печата (Стефан Попов) споделил възмущението си от срещата с Хитлер: „И двамата си били глътнали тъй езиците, че Филов смутолевил само поздравите на царя до Хитлер и след това започнал да заеква. След минути на мъчително мълчание Хитлер поискал картата на Добруджа. Доколкото знам, цар Борис иска само възстановяване на границата отпреди 1913 година“. Посочвайки „старата“ граница с Румъния, Хитлер добавил: „Това ще бъде и новата ви граница с Румъния! А сега можем да говорим и за нещо друго“. – **Попов, Стефан**. Безсъници. София: Издателска къща „Летописи“, 1992, с. 119.

германския пълномощен министър, щял да отпътува по-късно³⁸.

Словашката делегация е приета от Хитлер на 28 юли в Бергхоф. От групата липсва външният министър Дюрчански, който след германски натиск е отстранен от длъжност. Хитлер прави обстоен преглед на политическата обстановка в Европа след разгрома на Франция. Във връзка със Словакия споменава, че основно го интересува осигуряването на границата откъм Карпатите. Германия няма да допусне без бой друга сила да „пробие“ през Карпатите. На опита на монсеньор Тисо да постави въпроса за словашкото малцинство в Унгария фон Рибентроп реагира, че в момента не се предвижда третирането на този въпрос³⁹.

В София съвременно са информирани и за някои „откровения“ на германски дипломати. На 29 юли 1940 г. пълномощният министър С. Киров в доклад до София съобщава за становището на съветника при германското посолство в Анкара по граничните спорове между държавите в Югоизточна Европа. Ханс Антон Крол споделил с „един балкански колега“, че споровете между малките държави за националните граници се явяват в повечето случаи безполезни. Тези държави придават прекомерно значение на този въпрос. Партикуларистичните понятия за националните граници трябвало да отстъпят пред по-широките повели на една цялостна политическа организация. За да илюстрира мисълта си, Крол уподобил бъдещия ред в Европа с общежитие в един голям хотел – „малките държави щели да получат по една, две или три стаи съобразно със своите нужди. Щяло да се случи така, че едни ще имат свои стаи с изглед към морето, други към вътрешния двор, а трети към улицата. Всички те щели да бъдат третирани еднакво, но и всички трябвало да се подчиняват на установения ред и на дирекционната власт“⁴⁰.

С приема на румънските, българските и словашките държавници от страна на Хитлер „приключила първата забележителна стъпка към преустройство на Югоизтока върху естествени и справедливи основи, с цел да се отнеме на Балканите окончателно характерът на европейски буреносен кът“. Така коментира значението на Залцбургските срещи „Münchner Neueste Nachrichten“ в броя си от 29 юли 1940 г.⁴¹.

Своя интерпретация на дипломатическата активност в Югоизточна Европа прави и английският „The Times“. Според негов

³⁸ Словашките министри заминали за Залцбург – В: Зора. 28.07.1940. XXII, бр. 6336.

³⁹ Slovensko-nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch. I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR. Autorský kolektív pod vedením prof. E. Nižňanského, CSc. Prešov: UNIVERSUM-EU, 2009, s. 888-890.

⁴⁰ ЦДА, ф. 176 К, оп. III, а.е. 259, л. 116.

⁴¹ Големият клиринг – В: Преглед на чуждия печат. 30.07.1940. IV, № 169, с. 8.

анализ от 31 юли 1940 г. нямало съмнение, че главна цел на Райха е да успокои и експлоатира цялата група страни, разположени между югоизточната граница на Германия, Бяло и Черно море. Румъния била понастоящем пазителка на устието на Дунав, смятан от Германия „почти за германска река“. Главното пристанище на Румъния е на западния бряг на Черно море, което Русия счита „предимно за руско море“. Германия желаела Румъния да не попадне под никакво друго влияние, освен германско и да остане титулярна пазителка на устието на Дунав. Русия от своя страна се стремяла „да спечели чрез намаляване на румънската сила, чрез относителното увеличаване на българската сила и чрез един по-тесен съюз на интереси с България, най-близката славянска държава на Балканите“⁴².

Германският печат отделя на посещението на българите значително място. Според официалното комюнике разговорът е преминал „в сърдечния дух на традиционното приятелство, което съществува между България и Райха от братството по оръжие от световната война насам“. За целта на посещението, което така вълнува българското обществено мнение, не се пише. То обаче се поставя в рамките на едно „ново устройство“ на Югоизточна Европа на базата на справедливостта и разума. Германия и Италия не възнамерявали „да установяват чрез силата на своята мощ и воля – което те без съмнение биха могли да направят – принципите на новото устройство на Европейския югоизток, а възнамеряват да накарат разумността на заинтересуваните да реши териториалните, етнографските, сантименталните и други въпроси“⁴³.

По този начин германският печат поставя въпроса за българските претенции върху Добруджа в рамките на едно принципно разрешение, засягащо Югоизтока като цяло. В разговорите в Залцбург се вижда началото на една нова политическа епоха за Балканите, предвещаваща края на Балканския пакт. „Доброволното“ приобщаване на Румъния към политиката на Оста, предстоящите разговори на Букурещ със София и Будапеща нагледно показвали отказа от политиката, провеждана от Балканското споразумение⁴⁴.

Правителството на Филов на нито един етап от решаването на Добруджанския въпрос не пренебрегва съветското правителство. В началото на август пълномощният министър Стаменов информир-

⁴² Положението на Балканите – В: Преглед на чуждия печат. 1.08.1940. IV, № 171, с. 3.

⁴³ ЦДА, ф. 176 К, оп. 20, а.е. 142, л. 5-7.

⁴⁴ ЦДА, ф. 176 К, оп. 20, а.е. 142, л. 8-10.

мира Наркоминдела, че срещата в Залцбург не е по инициатива на българите, а е по искане на Берлин⁴⁵.

На 14 август „Зора“ съобщава на първа страница, че Съветският съюз подкрепя справедливите български искания. В „Известия“ и „Правда“ се подчертавало, че „българските искания относно Добруджа добиват в момента особена острота и че България вече е връчила на румънското правителство исканията си, отнасящи се до Добруджа“. Основната част от населението на областта било българско. Съветският съюз винаги бил подкрепял тези български искания спрямо Румъния⁴⁶.

Преговорите между България и Румъния за възвръщане на Южна Добруджа започват на 19 август 1940 година⁴⁷. Българската делегация за преговорите е в състав: председател – пълномощният министър Светослав Поменов, и членове – ген.-лейтенант Георги Попов, началник на варненския гарнизон, Теохар Папазов, бивш касационен съдия, д-р Ангел Ангелов, главен секретар на Министерството на вътрешните работи, и Александър Моллов, директор на държавните дългове. В румънската делегация влизат: Александър Крициану – бивш подсекретар на Министерството на външните работи, пълномощният министър Крицеску и Григореску – общински кмет на Кюстенджа⁴⁸.

Ден след Виенския арбитраж между Унгария и Румъния „Зора“ коментира, че гаранцията за териториалната цялост на Румъния от силите на Оста и специално от Германия внася нови елементи в положението не само на Дунавския басейн, но и в областта на Черно море. Чрез даването на тази гаранция вече било безспорно, че Румъния (след отстъпването на Бесарабия и Северна Буковина на Съветска Русия) влиза в сферата на влияние на Райха. По този начин границата на „държавни интереси“ в Източна Европа между партньорите от германско-съветския пакт вече била напълно ясна в пространството от Балтийско до Черно море.

Гаранцията, дадена от Германия за териториалната цялост на Румъния, предвижда влизане на германски войски при евентуална нужда за защита границите на Румъния. Създавало се положение подобно на създаденото след първия Виенски арбитраж, когато Германия поема грижата за териториалната цялост на

⁴⁵ Спасов, Людмил. България и СССР 1917-1944 г. (Политико-дипломатически отношения). Велико Търново: „Фабер“, 2008, с. 379.

⁴⁶ Съветският съюз подкрепя българските искания спрямо Румъния – В: Зора. 14.08.1940. XXII, бр. 6350.

⁴⁷ Преговорите за Добруджа започнаха вчера в Крайова – В: Зора. 20.08.1940. XXII, бр. 6355.

⁴⁸ Двете делегации, които ще преговарят в Крайова – В: Зора. 18.08.1940. XXII, бр. 6354.

Словакия и получава стратегически бази за своите войски в Малките и Белите Карпати⁴⁹.

В анализ на политиката на Москва след една реч на Молотов пълномощният министър Стаменов отбелязва: „старателни, коректни и внимателни отношения с Германия, но запазване пълна независимост, постепенно сближение с Италия, резервиране и недобро настроение към Англия, натиск над финландците поради съвземането на враждебния слой; засилено добри отношения към нас, хладност спрямо югославянската каноса и аванси, недоверие по отношение на Япония и озлобление срещу Щатите“. И наред с това, безпокойство от засилването на Германия и от поставянето на въпроса за колониите. Симптоматично в речта не са споменати Унгария (поради присъединяването на Подкарпатска Украйна) и Словакия (германски васал). Към изброеното Стаменов прибавя и въпроса за Проливите и известното недоволство от германските действия в Средна и Югоизточна Европа, за които в речта не се споменава нищо⁵⁰.

Междувременно Германия концентрира големи сили край границата със Съветска Русия и Словакия. На 7 септември 1940 г. Стаменов съобщава, че русите са силно обезпокоени от тези съобщения. Раздразнени са, а същевременно и се страхуват от германската намеса на Балканите. Промяната в Румъния и германският арбитраж по Трансилванския въпрос предизвикват силно безпокойство. Подмятало се за българска ориентация към Германия, но същевременно се апелира и „към славянското чувство и плашат с попадане под германски гнет“⁵¹.

След много перипетии и упражнен от страна на Германия и Италия натиск на 7 септември в Крайова е подписан договорот, с който Южна Добруджа отново става част от България⁵².

Благодарностите, които официална София изказва след възвръщането на Южна Добруджа в столиците на големите държави, предизвиква недоволството на Берлин, поради което Ив.

⁴⁹ Германската гаранция на Румъния. Румънският излаз на Черно море – В: Зора. 1.09.1940. XXII, бр. 6365.

⁵⁰ ЦДА, ф. 176 К, оп.1 ш, а.е. 272, л. 156.

⁵¹ ЦДА, ф.176К, оп.1ш, а.е.272, л.172. Германските планове за създаване на „нов ред“ в Югоизточна Европа предизвикват недоволството на Москва, особено след 30 август 1940 г. по време на втория Виенски арбитраж, когато Германия и Италия определят новата унгарско-румънска граница. Конфликтът се задълбочава и след предоставянето на гаранции на новите румънски граници. На практика Германия обявява съветско-румънската граница по Прут и Дунав за северна линия на своята сфера на влияние в Югоизточна Европа и в резултат на това Съветският съюз на практика е изолиран от Балканите. – Волков, В. К. Советско-германские отношения во второй половине 1940 года. – В: Вопросы истории, 1997, №2, с.7.

⁵² Румъно-българският договор за предаването на Южна Добруджа на България – В: Зора. 8.09.1940. XXII, бр. 6371.

Попов е принуден да обяснява своите действия. В телеграма до легациите в Рим и Берлин външният министър изяснява позицията на българското правителство:

1. „След подписването на договора с Румъния и след тъй дебело подчертаните благодарности към водачите на Германия и Италия, счетох за необходимо да натоваря нашите пълномощни министри в други столици, където се проявиха симпатии и одобрения на договора от Крайова, да изкажат при случай благодарност. Това ни се налагаше от вежливост може би, обаче в Берлин и Рим са криво разбрали тази наша постъпка. Желателно е да намерите случай да обясните, че всеки упрек по отношение на такава наша постъпка би бил неоснователен, защото ние не благодарим за дадена подкрепа, а за изказани симпатии през време на преговорите и при сключването на договора.
2. Би било неучтиво, след като в Лондон и в двете камари се изказаха одобрения на договора от Крайова, нашият министър там да мине това с мълчание.
3. При това, одобрението на договора от Крайова от всички страни може само да радва Германия и Италия, защото цял свят знае, че това е тяхно дело и с това се одобрява косвено тяхната ревизионистична политика и техният начин на действие по Добруджанския въпрос.
4. Най-сетне, в Берлин и Рим знаят, какво е нашето държане по главните, съществени въпроси, за да не се тревожат от един акт на любезност“⁵³.

С Манифест от 21 септември 1940 г. цар Борис III нарежда на армията да вземе възвърнатата на България Южна Добруджа⁵⁴. Същия ден българската войска навлиза в Южна Добруджа и е посрещната от ликуващото българско население⁵⁵.

С приема на румънските, българските и словашките държавници в Залцбург започва преустройството на Европейския югоизток според германската концепция за изглаждане на междудържавните конфликти. Крайовският договор възстанови правата на България върху Южна Добруджа и поправи историческата несправедливост, наложена с Ньойския диктат през 1919 г.

Присъединяването на Южна Добруджа среща всеобщото одобрение на българското общество. Пред извънредната сесия на Народното събрание Филов лансира тезата, че решаването на

⁵³ ЦДА, ф. 176 К, оп. III, а.е. 261, л. 26.

⁵⁴ Манифест към българския народ – В: Зора. 21.09.1940. XXII, бр. 6383.

⁵⁵ С нестихващо ура войските от III-та армия вчера заеха първата зона от Добруджа. От Дунав до Черно море старата граница бе премината в 12 колони – В: Зора. 22.09.1940. XXII, бр. 6384.

Добруджанския въпрос е положено в Залцбург на срещата с Хитлер и фон Рибентроп⁵⁶.

При оценката на акта от Крайова са изказани и други мнения. Крайовската спогодба според народния представител Петко Стайнов е безспорен дипломатически успех, постигнат по време на война с мирни средства и с одобрението на всички големи и малки държави. Отнемането на Бесарабия и Северна Буковина от Румъния поставя на дневен ред решаването и на Добруджанския въпрос. Но ако поставянето на въпроса за връщане на Южна Добруджа се дължи на руската инициатива, то „самото му разрешение се дължи на великия германски Райх и на неговата съюзница Италия“⁵⁷.

Д-р Никола Сакаров доразвива тезата на Петко Стайнов и заключава, че уреждането на Добруджанския въпрос е вследствие на изминатия път, трасиран от **„Бесарабия – Залцбург – Крайова“**⁵⁸.

Върху фона на бурно развиващите се международни и военни събития българското правителство се предпазва от конкретни ангажименти, но все пак манифестира симпатия към Германия. А това от своя страна предполага особено внимание от българската страна към процесите, протичащи в региона, където идеите за германския „нов ред“ предстои да се внедрят в практиката.

⁵⁶ Стенографски дневници на XXV Обикновено Народно събрание, Първа извънредна сесия, 20-23 септември 1940 г. София: Държавна печатница, 1941, с. 25. Там Филов заявява: „...**ако не беше Залцбург, нямаше да има Крайова**. Разрешението на Добруджанския въпрос се дължи на приятелското посредничество преди всичко на Германия и Италия“. – Пак там.

⁵⁷ Пак там, с. 36.

⁵⁸ Пак там, с. 43.

“SALZBURG WILL BECOME THE SECOND MUNICH”: TERRITORIAL RESTRUCTURING IN SOUTHEASTERN EUROPE AND THE RETURN OF SOUTHERN DOBRUDZHA

Assoc. Prof. PhDr. Nikolay Kochankov, DrSc.

National History Museum

Abstract: With the elimination of France as a factor on the European continent, the foreign policy program of the Third Reich received a new impetus. In July 1940, the Reich government invited the leaders of Romania, Bulgaria, and Slovakia to discuss the disputed issues in Southeast Europe as a whole, in order to establish stability and new cooperation between the Balkan–Danube states and the forces on the Axis. With the meetings in Salzburg, the reconstruction of the European Southeast began according to the German concept of resolving interstate conflicts. And this, in turn, implies special attention to the processes taking place in the region, where the ideas of the “new order” are to be put into practice.

Keywords: Germany; Southeast Europe; Salzburg meetings; interstate relations; diplomacy; territorial reorganization.

Доц. д.и.н. Николай Кочанков

Национален исторически музей – София

София, ул. „Витошко лале” № 16

E-mail: n_kochankov@abv.bg